

Lite äldre historia

Den första gränsläggningen mellan Danmark och Sverige

Källered gränsade för länge sedan till Danmark genom gränsen till Halland vilket gör det extra intressant att utforska var gränsen drogs.

Hela gränsen mot Danmark

Följande text är, något omarbetad, citerad ur boken Halländska riksgränsen av Bertil Karlsjö

*"Thesse tolf forscreffne myndigce men the settce sex store stene
Mellom danmark oc swerigce the sta ther en tijl ewig tijd wij mene."*

Så förtäljer en dansk rimkrönika om den första gränsläggningen mellan de båda grannländerna Danmark och Sverige. Riksgränsen gick mellan Sverige och de gammeldanska landskapen Halland, Skåne och Blekinge.

Många forskare har under årens lopp försökt fastställa läget av dessa sex gränssstenar, som sattes redan på 1050-talet. Senare gränslistor från 1200-, 1500- och 1600-talen har närmare preciserat gränsen.

Såväl Danmark som Sverige bestod i äldre tider av en mängd småriken. Statsbildningen i Danmark anses ha skett under senare delen av 900-talet och i Sverige i mitten av 1000-talet.

Den första gränsen mellan länderna växte fram genom skogs- och ödemark, ofta i oframkomlig terräng. Namn i gränstrakterna som Markaryd, Marks härad och Örken vittnar om detta. Hav och vattendrag var de naturliga färdvägarna i forntiden. Kattegatt och Öresund förenade Halland, Skåne och Blekinge med de danska öarna och Jylland.

Gränsbygderna mot Småland och Västergötland betraktades som värdelösa impediment. Med tiden fick de dock allt större betydelse för jakt och fiske. Också ekskogen blev begärligt virke för skeppsbyggnad. Skogen på hallandssidan bestod oftast av ek och bok, vars ollon var viktiga för svinskötsel. Gränsbygderna genomskars av en rad åar och längs dessa spred sig bosättningen inåt landet. Det blev nödvändigt att precisera gränsen. Också från rättskipningssynpunkt var det viktigt att veta var gränsen gick fram.

Om ett dråp blev begånget och gärningsmannen lyckades förbli okänd, måste hela häradet, där dråpet begåtts, erlægga mansbot.

På gränsen mellan Viske härad i Halland och Marks härad i Västergötland skall exempelvis ett sådant fall ha inträffat. Markborna avstod från det område, där dråpet begåtts, och Viskeborna fick erlægga mansbot.

När sedan Markborna ville ha tillbaka området uppstod givetvis starka protester. Enligt Joh. Söderlinghs karta 1696 fanns det på platsen för dråpet "Mann Warpet" — "kastar hwar som förbigår Qvist eller Steen därpå, hwaraf förökes Een Merck- eller Kasthög".

Den första kända gränsläggningen mellan Danmark och Sverige, som inledningsvis

berörts, anses ha ägt rum omkring år 1050, efter det att Sverige blivit ett enat rike. Den återges bl a i äldre Västgötalagen (Ivar Lindqvist: "Västgötalagens litterära bilagor", 1944) under rubriken "Haer sigher af landamaerum" och lyder i modern version på följande sätt:

*Edmund Slemme var konung i
Uppsala och Sven Tjugeskägg i
Danmark. De satte gräns mellan
Sverige och Danmark. Då utsågs:
från Sverige
Cakalde från Tiundaland, Bote
från Fjädrundaland, Gåse från
Västmanland, Grimalde från
Östergötland, Nännir från
Småland, Torsten från
Västergötland, från Danmark
Trolle från Jylland,*

*Tote och Toke från Jylland,
Gymkil från Själland,
Dan från Skåne,
Grimulf¹ från Grimeton
i Halland.
Dessa tolv satte sex stenar
mellan rikena.
Den första stenen står på Skutru ås,
den andra i Danabäck,
den tredje är Kinnasten,
den fjärde i Vraksnäs,
den femte Vita sten,
den sjätte Brömse sten mellan
Blekinse och Möre.*

¹ Denne Grimulf anses vara den äldste namngivne hallänningen

Klart är att berättelsen om gränsläggningen härrör ur en mångårig muntlig tradition, som så småningom nedtecknats.

Att de sex stenarna "sattes" får tolkas så, att gränskommissionen godkände redan befintliga, särskiljande stenar som gränsmärken. Stenarna var belägna vid de större trafiklederna mellan Danmark och Sverige, vilket kan förklara att deras antal är så ringa.

Vid den äldsta gränsläggningen vittnade 12 män om gränsens sträckning. I 1554 års svenska gränslista redogjorde för varje socken fem namngivna män för rāmärkena. Den danska listan 1555 har i allmänhet från varje socken 12 män, **som med uppräcka fingrar svor vid sin salighet och himmelrikets pant att de skulle visa de rätta gränsmärkena**. Det bör anmärkas, att de naturliga gränsmärkena tillerkändes vitsord framför de av människor uppsatta.

Gränsstenar och gränsmärken i Kålleröd

Bland gränsmärkena finns Dvärgahuset i Dvärred. Intressant är att detta är ett gränsmärke liksom ett i "Gnipu" = Knipered.

261 Klynttasteen som staar y Klintemosse

Stenen har funnits/finns vid Tulebosjöns östra strand i en mosse benämnd Klintemosse. Yngre namn på mossen är Emtemosse, Skaftemosse och Långemosse. 1555 års lista säger: "Klynttha Stheen er enn lempelig steen staar y en mosse oc er icke nogen besönderlig sten".

262 1555 Allamanda brincken

Allmänna bräcka övertväras nu av landskapsgränsen mellan Halland och Västergötland. Läge 750 m sydväst om Tulebosjön och nordost om vägskälet. "Gamla vägen" gick förr söderifrån upp på och över Allmänna bräcka, vars läge

av Lagmansrätten preciserades till "branten av den gamla vägen". Omtalas också som "den svåra backe, som på gamla vägen funnits". Enligt 1555 års lista fanns en tjällra (gränsmärke) på Allmänna bräcka. 1673 omtalas en lång, trekantig sten. Den är nu försvunnen. Full enighet har inte rått om detta gränsmärke. Svenskarna hävdar år 1555 det 600 m söder därom belägna *Kungsbordet*, en flat stenhäll, 4,5 fot lång, 2 fot bred och 0,5 fot tjock. Platsen, där den fanns, kallas Däldehöga. År 1744 syntes i stenhällen latinska "bokstafwar", dock något otydliga. Kålleredsborna lyckades emellertid få Kungsbordet erkänt som gränsmärke, och år 1824 av restes på befallning av landshövdingen i Hallands län en ståtlig gränssten vid Däldehöga. Lindomeborna godkände inte denna gränsförskjutning och 1830 fastställde Lagmansrätten, att stenen skulle flyttas till Allmänna bräckan. Stenen med inskription "Hallands Läne Gräns 1824" står dock fortfarande kvar vid "Gamla vägen". Kungsbordet var försvunnet år 1830.

263. VGL Samsio 1481 Saxiö öö 1555 Saxsiö 1603 Sausiö

Nuvarande namn Sagsjö. Den överkorsas av nuvarande landskapsgräns. 1481 års lista preciserar den ö, som finns i sjöns mitt. Den har nu vägförbindelse söderifrån.

Kalèn har i danskt tingsvidne 1552 gjort en felläsning, då han citerar "Sauxiöö med saurij gaardt". Det skall rätteligen vara 'wed', dvs *vid* Sagereds gård, vilket helt undanröjer Kalèns resonemang.

Från nr 259 Gnipu fram till havet i väster gör Vjb:s gräns en nordlig båge långt in i Sverige. Jag redovisar här först de tre avvikande gränsmärkena.

264. Vjb Wambasten

Har inte exakt kunnat lokaliseras. Skall finnas mellan Gnipu (259) och Tutiaern (265). Namnet bör ha samband med byn Vämmedal i Kållerød och stenen har sannolikt legat i närheten av denna by. Wambasten är således ej identisk med Klyttasteen (261).*

265. Vjb Tu tiaern

Tutjärn, namngiven på topografiska kartan, ligger 3 km norr om Flaksjö. Förleden av namnet torde komma från 'tuva' danska 'tue'.

266. Vjb Haestas knap

Belägen i naturreservatet Sandsjöbacka, red anm.

Hästås är enligt Kalén sannolikt den höga, branta bergknallen 500 m nordväst om gården Tråkärslätt. Detta enligt karta över Tråkärslätt 1850 (GL). Tillägget 'knap' syftar på att gränsen gick över högsta delen av höjden.

Sedan följer de övriga listornas gränslinje.

267. VGL Flacbaec 1481 Flacbeck 1555 Fladbeckenn 1603 Flakebeck

Stor enighet rådde om detta gränsmärke Flabäcken. Under hela sitt lopp "som han löper och kröker" från Sagsjö till Flaksjö utgör bäcken fortfarande gräns. Bäckens namn kommer efter sin källa, Flaksjö.

FREDSMÖTE VID FLABÄCK

Åren 1591, 1601 och 1603 möttes här på riksgården rådsherrar och andra fullmäktige från Danmark och Sverige för viktiga överläggningar om tidens tvistefrågor.

Här avslutas redovisningen av gränsmärken, tjällror, kring Kålleröd, åtskilligt fler gränsmärken mellan Danmark och Sverige finns redovisade i boken Halländska riksgården, Bertil Karlsjö, ISBN 91-7136-424-2.

Slutligen:

Laurentius Böker omtalar i brev till Olof Rudbeck den 30/1 1692 att "hela gränsskillnaden mellan askemännen (Askims invånare), landvetarne (Landvetters invånare) och Halland är merendels fullt med alp och klaper, moraser och mossar, berg och klippor samt insjöer och skog". Förhållandet är samma än i dag.

*Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening
Tidskrift 1921, s 35*

Från hemsidan som beskriver de arkeologiska utgrävningarna i Tulebo mosse kopieras följande.

I alla mänskliga samhällen finns gränser. Gränser kan vara av många olika slag, synliga eller osynliga. Men hur gamla är de och vilken betydelse kan de ha haft? Följ med till två märkliga arkeologiska upptäckter i ett gammalt gränsland.

Söder om Göteborg har arkeologer grävt fram rester av en förhistorisk träborg från den tid då de nordiska rikena börjar ta form. Borgen byggdes för drygt 1000 år sedan ute i Tulebomossen. Danska kungar behövde då manifesteras sin makt genom att etablera en utpost i norr för att försvara en gränstrakt.

Intill Tulebosjön, inom synhåll från mossen, har ytterligare en märklig lämning, en kultplats kommit i dagen. För 2500 år sedan, i slutet av bronsåldern, arrangerades här en stor ceremoni. Då tändes över 200 stora eldar längs med ett åschrön. Eldstadsplatserna är det enda som fanns kvar av denna gåtfulla kultplats.

Har den långa raden av eldar tänts för att visa en annan sorts gräns?

De båda fyndplatserna ligger drygt 1 mil söder om Göteborg i Källered. Tulebomossen täckte förr området mellan Hålsjön och Tulebosjön. För 2500 och 1000 år sedan var trakten skogrik. Den utgjorde då ett utkantsområde till rikare bygder ute vid kusten både i norr och i söder.

